

KNJIGA RECEPATA

KLJUČNI
SASTOJCI
ZA PROMENU

Izdavač Inicijativa mladih za ljudska prava u Srbiji,
Dobračina 4, 11 000 Beograd

Urednica Michell Obrenovic Brucker

Autorke i autori Lenka Rabasović
Selena Agatonović
Sofija Todorović
Marko Milosavljević
Elizabeth Brewer
Michell Obrenovic Brucker
Minja Ranisavljević

Prevod i lektura Ivana Radović

Ova publikacija ne bi bila moguća bez učesnika i učesnica Samita mladih u Podgorici koji su bili baš inspirativni i aktivni tokom radionica, ispunjavajući sadržinom stranice koje su pred vama. Njihova strast, posvećenost i vrednosti oblikovali su svaku stranicu ove knjige i želimo da im se zahvalimo za njihove uvide, predloge i doprinos.

Svi pojmovi u ovoj publikaciji upotrebljeni u muškom rodu važe i za ženski rod.

2

HVALA VAM!

SADRŽAJ	TRANZICIONA PRAVDA I POMIRENJE	7
	LJUDSKA PRAVA I VLADAVINA PRAVA	12
	DEMOKRATIJA I DEMOKRATSKE VREDNOSTI	17
	REZILIJENTNOST GRAĐANSKOG DRUŠTVA I GRAĐANSKO OBRAZOVANJE	22
	ODGOVORNOST I TRANSPARENTNOST	26
	PRISTUP INFORMACIJAMA I MEDIJSKA PISMENOST	32

UVOD

Više od 18 godina, regionalna mreža Inicijative mladih za ljudska prava podseća regionalne aktere da budućnost pripada mladima i da su glasovi mladih važni kada se razgovara o budućnosti.

Kroz mnogobrojne događaje, treninge, samite, radionice, škole, debate i aktivizam, Inicijativa mladih za ljudska prava davala je mladima priliku da saznaju činjenice i osnaživala ih da budu aktivni građani.

U svetlu uspona autokratskih političkih vođa, kao i rasta populizma i ekstremno desnih ideologija što je dovelo do jačanja štetnih nacionalističkih perspektiva u celom regionu, osnaživanje i podrška mladim glasovima promene mora se smatrati prioritetom. Svesna postojećih pretnji po mir u bivšoj Jugoslaviji, Inicijativa mladih za ljudska prava prepoznaje poziv mladih u regionu i zahtev za uključivanje u diskusiju o nekim od najvažnijih tema za budućnost Evrope i regiona.

Stoga imamo čast da vam predstavimo našu najnoviju publikaciju „Knjiga recepta – ključni sastojci za promenu“ koja je nastala kao rezultat zajedničkog rada mladih iz regiona na Samitu mladih u Podgorici u okviru Idea Lab radionica. Idea Lab radionice okupile su oko 80 mladih iz država bivše Jugoslavije – iz Severne Makedonije, Srbije, Kosova, Crne Gore, Bosne i Hercegovine i Hrvatske, kao i iz Albanije.

Ova publikacija treba da posluži mladima kao uspešna skica za to kako da upotrebe svoj glas, energiju i kapacitete kako bi povećali građansku participaciju u svojim zajednicama i pokriva šest tema:

- 1 tranziciona pravda i pomirenje,
- 2 ljudska prava i vladavina prava,
- 3 demokratija i demokratske vrednosti,
- 4 otpornost civilnog društva i građansko obrazovanje,
- 5 odgovornost i transparentnost,
- 6 pristup informacijama i medijska pismenost.

TRANZICIONA PRAVDA I POMIRENJE

Tranziciona pravda bavi se društvima koja su doživela rat, oružani sukob, represivne režime i druga masovna kršenja ljudskih prava. To su društva koja danas prolaze kroz proces suočavanja s prošlošću. Krajnji cilj tranzicione pravde je prevazilaženje nasleđa sukoba i sprečavanje da do sukoba ponovo dođe.¹

Generalno, kada se bavi tranzicionom pravdom, Inicijativa mladih za ljudska prava poziva pripadnike svih sektora društva da se uključe, dok pazi na težnju nekih grupa da promovišu mržnju i veličaju ratne zločince. Inicijativa mladih za ljudska prava dosledno kritikuje sklonost državnih i lokalnih vlasti da veličaju ratne zločince, te zagovara prava žrtava.

To se odražava i u doprinosu učesnika Samita mladih u Podgorici, a mnogi kažu da promena treba da krene iz državnih ustanova, ali i da NVO sektor treba da preuzme vođstvo u nekim oblastima, kao što je pružanje podrške, psihološke i svake druge, žrtvama, što je takođe identifikovano kao ključan sastojak u pomirenju. Učesnici su rekli da je važno ohrabriti žrtve da izađu iz pozicije žrtve oblikovane etnocentričnim narativima koje države nameću, jer

¹ „Komemorativne prakse u regionu i stavovi prema ratnim zločinima iz 1990-ih“, Inicijativa mladih za ljudska prava, 2021.

ih to sprečava da se u potpunosti oporave. Što se tiče izazova, razmišljajući o komplikovanom statusu pomirenja i suočavanja s prošlošću na Zapadnom Balkanu, učesnici su razgovarali o tome kako državne ustanove ne smeju da istovremeno brane žrtve sukoba i ratne zločince.

Tokom diskusija, učesnici su u više navrata spomenuli sledeće izazove u procesu tranzicione pravde u njihovim zemljama: veličanje osuđenih ratnih zločinaca od strane političkih stranaka i predstavnika države, etnocentrični narativi o žrtvama rata i manipulisanje brojkama, nedovoljno poznavanje činjenica, neprijateljske javne diskusije o prošlosti, kao i nepostojanje regionalnih strategija za mlade usmerenih na jačanje razumevanja ideje pomirenja i odgovornosti za ratne zločine.

Prema odgovorima iz diskusije, i javni i civilni sektor imaju ključnu ulogu u procesu pomirenja, gde bi državni organi možda više pružali logističku i finansijsku podršku, a organizacije civilnog društva usluge kao što je psihološka podrška i radionice o integraciji. Takođe je ključno da se državni organi odreknu svoje podrške ratnim zločincima i osiguraju da njihove vlade i rečima i delom podržavaju žrtve, a ne zločince.

Na radionici koja je održana u okviru Samita mladih u Podgorici, mladi su dali svoje mišljenje o tome šta je po njima važno da se promeni.

Što se tiče odgovornosti institucija, promena prevashodno mora doći od institucija. Učesnici su razgovarali o tome kako su medijske slobode skoro izumrle u regionu, a države imaju ogroman uticaj na to šta se prikazuje u vestima. Rekli si da su manipulativni narativi generalno problem, te da ljudi treba da vode računa o tome odakle dolaze informacije i kome treba da veruju. Dat je konkretan primer na temu ubijenih i nestalih tokom ratova 1990-ih. Mladi su rekli da mediji manipulišu brojem dece ubijene tokom sukoba, što po njima stvara dodatno nepoverenje među građanima. Većina učesnika rekla je da, dok mediji jesu važni, nekim stvarima i ljudima (kao što su ratni zločinci) nije mesto u njima, te da o njima pre treba govoriti pred pravosudnim organima, a ne pred sudom javnosti, posebno imajući u vidu državnu kontrolu nad medijima u regionu. Sve u svemu, ključno je da se ojačaju i dosledno štite medijske slobode, uz javno odbacivanje, korigovanje i eliminisanje dezinformacija.

Što se tiče medijske pismenosti, mladima je potrebno da mediji izveštavaju pravično i istinito o tome šta se dogodilo u prošlosti. Najvažnije je da se medijske slobode, koje skoro da ne postoje u regionu, konačno uspostave.

Većina mladih stiže saznanja o pomirenju u regionu od svojih roditelja, što može biti vrlo subjektivno. S druge strane, takođe uče iz knjiga, koje opet nisu najbolji izvor, jer, zbog državne propagande i činjenice da ne postoji

dobar model za pomirenje na Balkanu, današnji školski udžbenici ne sadrže tačne informacije o pomirenju.

Tema tranzicione pravde nije zastupljena u školskim udžbenicima i u obrazovnom sistemu na Balkanu. Mladima nedostaje bolji obrazovni sistem u kome bi mogli da istražuju i saznaju više o ovoj temi.

Mnogi učesnici rekli su da su pokušali da se uključe u proces pomirenja, uglavnom kroz razmene, ali da osećaju da ih nešto sputava. Kažu da, iako je sukob završen, oni se još uvek osećaju kao da žive u ratu, što pokazuje da građani još uvek osećaju posledice post-ratne traume, čak i oni koji nisu bili rođeni u to vreme i koji se sami ne sećaju sukoba.

U vezi s ulogom mladih, sve dok mladi sarađuju, upoznaju jedni druge i uče jedni o drugima, promene na bolje su moguće.

Mlađa generacija mora prihvatiti činjenice o sukobima, bilo pozitivne ili negativne, o sopstvenim državama i narodu, kako bi sami prihvatili činjenicu da su se sukobi dogodili. Kažu da je to neophodan korak u procesu pomirenja koji bi omogućio ljudima da generalno načine iskorak.

Tranziciona pravda predstavlja komponentu stalnih napora Inicijative mladih za ljudska prava da razreši posleratne sukobe zbog kojih zaštita ljudskih prava

i državni kapaciteti za zaštitu ljudskih prava stoje na čekanju. To je neophodno zarad regionalne kohezije i saradnje, kao i da bi se društvo odmaklo od uticaja razornih sukoba. U martu ove godine, Inicijativa mladih za ljudska prava uputila je zahtev Vladi Kosova da nedvosmisleno osudi etnički motivisane napade na Srbe na Kosovu i osigura bezbedan povratak interno raseljenih lica i izbeglica u njihove domove. To je samo jedan od koraka koji je Inicijativa mladih preduzela da unapredi tranzicionu pravdu i njenu primenu u celom regionu.

Ključni sastojci za ostvarivanje ovog plana treba da uključe napore da se smanji uskraćivanje ljudskih prava, poricanje zločina i svaki oblik diskriminacije. Za to je neophodna veća svesnost o kršenju ljudskih prava i u nedavnoj prošlosti i danas, što utiče na političku dinamiku u regionu i ima potencijal da obnovi pozitivne posleratne odnose između državnih organa i građana. Može se zahtevati prosvetna reforma da bi se unapredili naponi u cilju okončavanja procesa regionalne posleratne tranzicione pravde na Zapadnom Balkanu.

Tokom prve polovine 2019. i druge polovine 2020. godine, Inicijativa mladih za ljudska prava u Srbiji organizovala je šest dvodnevnih radionica u mestima

2

u kojima su se dogodili ratni zločini na teritoriji Srbije od 1991. do 2001. Učesnici radionica bili su mladi od 18 do 30 godina starosti, različitih nacionalnosti, iz više od 20 gradova u Srbiji, koji su imali priliku da saznaju nešto više o ratu koji se u javnosti poriče i kroz razgovore sa svedocima, stručnjacima za tranzicionu pravdu. Poseban segment radionica predstavljale su memorijalne šetnje i posete mestima zločina koja do danas nisu obeležena, kao što su logori Šljivovica, Stajicevo i Begejci, lokalitet masovne grobnice u Batajnici, kao i mesta stradanja civila tokom NATO bombardovanja Srbije u Nišu.

LJUDSKA PRAVA I VLADAVINA PRAVA

Prema Standfordovoj enciklopediji filozofije (2013)², ljudska prava definišu se kao pravila postavljena radi zaštite svih ljudi od svake političke, pravne ili društvene zloupotrebe ili opresije. To su fundamentalna prava koja pripadaju svim ljudskim bićima, bez obzira na njihovo državljanstvo, pol, nacionalno ili etničko poreklo, veroispovest ili neku drugu osobinu.

Izazovi u zaštiti ljudskih prava stoga su različiti, u zavisnosti od države i regiona. Neki primeri kršenja ljudskih prava uključuju nečovečno postupanje, proganjanje verskih ili etničkih manjina, ograničavanje slobode izražavanja ili

okupljanja, kao i kršenje prava na privatnost i pristup informacijama.

Prema Kancelariji Visokog komesara Ujedinjenih nacija za ljudska prava (OHCHR), sva ljudska prava smatraju se nedeljivim i međuzavisnim, s obzirom na to da se jedan skup ljudskih prava ne može u celini uživati bez ostalih. Prema tome, ravnopravnost i nediskriminacija su u suštini ljudskih prava.

Vladavina prava kao pojam podrazumeva ideju da su svi građani jednaki pred zakonom, te u tom smislu ljudska prava i vladavina prava idu zajedno. Kad država poštuje vladavinu prava, u društvu postoji red, a građani znaju svoju vrednost pred zakonom.

Učesnici na radionici održanoj u okviru Samita mladih u Podgorici mapirali su nekoliko izazova s kojima se suočavaju kao aktivisti i mladi profesionalci u civilnom društvu u vezi s opštim pojmom ljudskih prava i vladavine prava:

Diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije, roda i etničke pripadnosti realnost je mnogih u regionu. Problem homofobije, rasizma, kao i mizoginije rasprostranjen je u celom regionu Zapadnog Balkana. Policija ne reaguje adekvatno na kršenje ženskih prava, prava LGBTIQ+ osoba ili prava Roma. Države često zanemaruju Rome kao ravnopravne pripadnike društva, a diskriminacija je takođe rasprostranjena u školama, među vršnjacima i socijalnim radnicima. Policija ne postupa pažljivo u slučajevima seksualnog

uznemiravanja i zlostavljanja žena. LGBTIQ+ zajednica se često potpuno zanemaruje kao legitiman deo stanovništva; policija ne reaguje na govor mržnje i napade.

Zloupotreba moći od strane policije i pravosuđa još jedno je problem s tim u vezi koji ne sme biti zanemaren. Pravna pretpostavka da je svako nevin dok mu se ne dokaže krivica ne važi za sud javnosti. Na svim nivoima pravnog sistema, od službenika do ministra, divlja kultura mita i korupcije. Visoki državni službenici retko se pozivaju na odgovornost bilo zbog umešanosti u korupciju ili namernog ignorisanja korupcije.

Sloboda izražavanja i okupljanja predstavlja jedno od fundamentalnih prava koje stoji u osnovi demokratskih društava. Sloboda izražavanja omogućava ljudima da dele i istražuju mišljenja i ideje, kao i da ih izražavaju kroz proteste i marševe. Kako pravo na mirno okupljanje omogućava građanima da slobodno iznesu svoje mišljenje u javnom prostoru, ono je tesno povezano sa slobodom izražavanja. U poslednjih nekoliko godina, učesnici protesta na celom Zapadnom Balkanu bili su izloženi nasilju, pretnjama, zastrašivanju, pa čak i hapšenju.

Prema organizaciji Amnesty International, sve ovo su metode koje države koriste da bi suzbile kritičke glasove koji imaju svako pravo da se slažu ili ne slažu s vlašću. Iako države imaju obavezu da zabrane govor mržnje, mnogi

zloupotrebljavaju svoju moć da bi ugušili različito mišljenje kroz zakonsko kriminalizovanje slobode izražavanja. Poslednjih godina, aktivisti, NVO i pojedinci koji su pomagali izbeglicama i migrantima suočili su se s kontrareakcijom vlasti, što se može tumačiti kao klasični pokazatelj toga kako država tretira ljudska prava uopšte.

Tokom Samita mladih u Podgorici, sačinjen je skup preporuka na osnovu diskusija s mladima. U vezi s temom ljudskih prava i vladavine prava, mladi su se saglasili da:

Države i institucije treba da stvore siguran prostor za mlade da prijave i reaguju na kršenja ljudskih prava koja dožive ili kojima svedoče. Takođe, mladi se moraju podržati i zaštititi u svojim naporima da dignu glas protiv nepravde.

Države, institucije i međunarodne organizacije moraju raditi zajedno na smanjenju govora mržnje, i u virtuelnom i u fizičkom prostoru, posebno govora mržnje koji je usmeren i stigmatizuje različite osetljive grupe mladih.

Države, institucije, međunarodne organizacije i organizacije civilnog društva moraju da zaštite mlade izbeglice i tražioce azila, posebno u kontekstu tekućeg rata u Ukrajini. Države u regionu moraju biti posvećenije unapređenju vladavine prava i usvojiti zakone koji će garantovati ista prava LGBTIQ+ zajednici i ostalim ljudima u osetljivim položaju.

Inicijativa mladih za ljudska prava je 2016. godine objavila je izveštaj „Prava osoba lišenih slobode u zatvorskom sistemu Srbije“ u okviru projekta „Izgradnje društava bez torture i nekažnjivosti na Zapadnom Balkanu“. Ova inicijativa jedan je od mnogih primera koji ističu potrebu da se preduzmu koraci u pravcu rešavanja sistemske diskriminacije u zatvorima u Srbiji i predstavlja iskorak u zahtevu za pravdom i poštovanjem vladavine prava u zemlji, kao i u celom regionu.

Prema poslednjem izveštaju organizacije Freedom House o državama u tranziciji³, sve države Zapadnog Balkana još uvek se smatraju hibridnim režimima. Sve dok nedostaje podrška za branioce ljudskih prava i organizacije civilnog društva, rešavanje ovog problema ostaće izazov. Ovi akteri su ključni saveznici u suočavanju s izazovima koje postavljaju neliberalne demokratije, te stoga moraju u svakom trenutku biti zaštićeni.

Ključni sastojci za sve mlade koji su sada ili u budućnosti voljni da se angažuju u ovoj oblasti treba da uključe sledeće: poštovanje različitosti, proklamovanje poštovanja različitosti u svim kontekstima – od svakodnevnih razgovora do demonstracija i drugih oblika demokratske participacije. Odbrana od diskriminacije će takođe zahtevati da aktivisti ostanu svesni izazova koji se najviše ponavljaju, a sa kojima se suočavaju diskriminisane zajednice u Srbiji, uključujući njihove političke predstavnike.

3 Freedom House. [“Nations in Transit 2022: From Democratic Decline to Authoritarian Aggression”](#), 14. Pristupljeno 2. jula 2022.

3

DEMOKRATIJA I DEMOKRATSKE VREDNOSTI

Bezbrojni izveštaji o stanju demokratije u svetu još uvek režime na Zapadnom Balkanu definišu kao hibridne režime.⁴ Ti režimi kombinuju elemente demokratske i autoritarne vladavine, iako se u realnosti razlikuju i od jedne i od druge. Mogu biti demokratski u minimalnom smislu da se održavaju redovni, kompetitivni izbori, ali vladajuće institucije nisu u stanju da iznesu određujuće komponente liberalne demokratije: kontrolu i ravnotežu vlasti, vladavinu prava, i odlučnu zaštitu prava i sloboda svih. Stoga su ponovo počeli da se pojavljuju standardi neliberalne demokratije kao regionalni standard u celom Zapadnom Balkanu.

Učesnici Samita mladih nisu propustili da prepoznaju najrazličitije probleme izazvane narušavanjem demokratskih struktura i procedura u zemljama Zapadnog Balkana.

Mladi su istakli da je na Balkanu jedan od najvećih problema s kojim se suočavaju ejdžizam kada pokušavaju da nateraju donosiocce odluka da ih saslušaju. Iako se na mlade apeluje da budu proaktivni, političari često zanemaruju i diskredituju mišljenja i političke interese koje izražavaju mladi. Mladi su

najviše zabrinuti zbog nedostatka perspektive i prilika za lični i profesionalni razvoj. Direktna (demokratska) participacija smatra se ograničenom po obimu, a države ne preduzimaju napore da uključe mlade u oblike direktne demokratije u demokratskim institucijama države.

Na Samitu mladih, učesnici su odmah prepoznali osnovnu vezu između nacionalnih i lokalnih napora u oblasti građanskog obrazovanja i sistematskog uključivanja njih samih i njihovih vršnjaka u demokratske procese i strukture. Shodno tome, studenti, na primer, pripisuju relativni nedostatak demokratije u Srbiji potrebi za obrazovanjem o demokratskim vrednostima kao što su participacija, tolerancija, otvorenost, pravda i potreba da se te vrednosti grade od malih nogu.

Čvrsta i nedvosmislena posvećenost demokratskim vrednostima na Balkanu ne postoji od trenutka kada su države proglasile nezavisnost i zatvorile puteve demokratizacije. Države takođe imaju problem sa sopstvenim pogledom na proširivanje EU,⁵ zbog čega i mladi nepovoljno gledaju na proces evropskih integracija u svojim zemljama. Dok je perspektiva pridruživanja EU u Srbiji, Bosni i Hercegovini i na Kosovu nepovoljna zbog političke dinamike koja komplikuje članstvo u EU u meri da čak može dovesti i do njegovog blo-

5 “2021 Enlargement package: European Commission assesses and sets out reform priorities for the Western Balkans and Turkey”. European Commission. 19. oktobar 2021. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_5275

kiranja, državna rukovodstva mogu se posmatrati kao nedostatna na ovom frontu. Osim toga, iako je Hrvatska zvanično deo Evropske Unije, prema mladima, ona i dalje deli mnoge negativne obrasce i probleme u sprovođenju demokratije s ostatkom regiona Zapadnog Balkana.

Neliberalne demokratske prakse postale su status quo u zemljama bivše Jugoslavije gde se izbori održavaju samo da bi efektivno omogućili vladajućim partijama da zadrže svoje pozicije u vladajućim institucijama i na drugim mestima. Sam ovaj privid demokratije zasenjen je čestim optužbama za izborne prevare i klijentelističke mreže na celom Zapadnom Balkanu.⁶ Nedavni izbori u Bosni i Hercegovini doveli su do toga da se nastavi nepoverenje među biračima.⁷ Nedavna ubedljiva pobeda vladajuće partije na izborima u Srbiji, pokušaji vođe države da pokupi glasove u susednoj državi Kosovo, te slučajevi izborne prevare⁸ navedeni su kao primeri značajnih ograničenja liberalno-demokratskih procesa koji imaju kapacitet da potraju.

U Crnoj Gori, izborni rezultati čekaju demokratsku ocenu jer manjinska vlada nastavlja da se optužuje za nedostatak političkog jedinstva u državi. Osim toga, mladi sveukupno ostaju isključeni jer svedoče o nezainteresovanosti vodećih po-

6 Bak. Mathias. [“Overview of corruption and anticorruption in the Western Balkans and Turkey”](#). U4 Anti-Corruption Helpdesk. Pristupljeno 2. jula 2022.

7 Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju. [„Percepcija javnosti o izborima u BiH: Reforme su neopodnožne“](#).

8 [Council of Europe bodies observe national and local elections in Serbia](#)”. Council of Europe. 5. april 2022.

litičara za diskusije o demokratiji. S historijom autoritarnih tendencija u Hrvatskoj, organizacije civilnog društva i birači zahtevaju direktnije demokratske inicijative.⁹ Stranačke preferencije i agende sve više osvetljavaju prisustvo anti-demokratskih interesnih grupa, uključujući aktiviste za zabranu abortusa. Postupanje s migrantima duž državne granice za neke mlade znak je nepoštovanja države prema evropskim demokratskima vrednostima za koje se navodno zalaže.

Po svojoj prirodi, demokratija ne može opstati bez ravnopravnog priznavanja svih građana, uključujući mlade, što treba da uključi sveobuhvatne mere radi procene i delovanja u vezi s isključivanjem mladih iz demokratskih sistema njihovih zemalja i pojačane aktivnosti radi predstavljanja budućih generacija kroz demokratsko upravljanje.

Mladi su prepoznali važnost priznavanja od strane EU demokratskih vrednosti koje se prihvataju na Zapadnom Balkanu. Ipak, ovo ostaje izazov sve dok se ove države ne obavežu da prihvate demokratske vrednosti i sprovede ih tako da su mladi u celom regionu uključeni u te procese. Kada su mladi govorili da ne postoji nada za političku transformaciju u regionu, spominjali su nedavne događaje, uključujući invaziju na Ukrajinu kao moguć političku trenutak da Zapadni Balkan pokaže jedinstvo u odbrani demokratije u Evropi.

9 Bertelsmann Stiftung. "Croatia Country Report 2022". BTI Transformation Index. <https://bti-project.org/en/reports/country-report/HRV>

Nedavno, aktivizam proizašao iz različitih inicijativa Inicijative mladih za ljudska prava odnosi se na direktan zahtev za efektivnim odgovorima na pokušaje države da smanji demokratske slobode svih članova građanskog društva i birača u Srbiji. Uspešno predstavljanje tih napora najočiglednije je bilo kada je Evropski sud za ljudska prava naložio Vladi Srbije da odgovori na pitanja o ugrožavanju bezbednosti aktivista Inicijative mladih za ljudska prava nakon neuspešnog uklanjanja murala Ratka Mladića 9. novembra 2021. godine u Njegoševoj ulici u Beogradu i zabrane političkog skupa od strane Ministra unutrašnjih poslova.

Ova inicijativa i mobilizacija aktivista Inicijative mladih za ljudska prava govori nam da su sledeći ključni sastojci neophodni za efikasan zahtev za demokratsku reformu, i na lokalnom i na regionalnom nivou: prvo, demokratski standardi se moraju tražiti uz uključivanje različitih demografskih grupa; drugo, gde ponovljeni slučajevi ometanja demokratskih procesa pokazuju nazadovanje, izborni aktivizam kroz postojeće demokratske procese i članstvo u civilnom društvu može se održati samo brojnošću i istrajnošću. Osim toga, demokratija se ne može održati u regionu bez aktivnog zahteva za demokratiju na nacionalnom nivou.

4

REZILIJENTNOST GRAĐANSKOG DRUŠTVA I GRAĐANSKO OBRAZOVANJE

Građanska rezilijentnost opisuje sposobnost građanskog društva da se odupre izazovima i pretnjama i da transformiše trenutno stanje. Ona je ključni pokazatelj kada se govori o građanskoj kulturi u jednoj zemlji. Osim toga, ona opisuje sposobnost konkretnih institucija da dele i uključuju demokratska načela, stavove i procese.

Usled nepostojanja dijaloga između OCD i država u ovom trenutku, odnosi i saradnja između država i OCD u oblasti reformi i opštih procesa odlučivanja nastavljaju da budu nedovoljno razvijeni. OCD i dalje nisu uključene, usled nepriznavanja civilnog sektora kao važnog sektora u državi.

Sužavanje prostora za delovanje civilnog društva problem je i ograničava mogućnost civilnog društva da govori i deluje u oblasti promovisanja demokratskih vrednosti i značaja građanske participacije, ali i da utiče na političke i društvene strukture. Zbog toga državna tela stvaraju nepodržavajuće okruženje.

Da bi doprinela društvenoj inovaciji i demokratskoj transformaciji, demokratska rezilijentnost pojedinaca može se ojačati kroz postojeane organizacije

civilnog društva. Polazna tačka za ovo unapređenje je osnaživanje građana kao pojedinaca u smislu javnog izražavanja, te proaktivno, usmereno učešće u radu organizacija civilnog društva (OCD).

Dinamično civilno društvo ključni je sastojak demokratije. I NVO i neformalniji pokreti pomažu da se osigura da države donose odluke koje mogu uticati na svakoga u društvu. Takve grupe građana omogućavaju građanima da se ujedine i zajedno projektuju svoje glasove, te na kraju da redovno razgovaraju sa svojim izabranim predstavnicima i osiguraju demokratsku reprezentaciju i obezbede odgovarajuću podršku i brigu za sve svoje konstituente.

U svojoj najširoj definiciji, „građansko obrazovanje“ odnosi se na sve procese koji utiču na verovanja, posvećenost, sposobnosti i akcije članova ili potencijalnih članova zajednice. Građansko obrazovanje ne mora biti namerno ili promišljeno; institucije i zajednice prenose vrednosti i norme bez namere da to rade. To ne mora uvek biti korisno: nekada ljudi bivaju građanski obrazovani na način koji ih obesnažuje ili prenosi štetne vrednosti i ciljeve. Svakako nije ograničeno na školstvo i vaspitanje dece i mladih – porodica, država, religija i masovni mediji samo su neke od institucija koje učestvuju u građanskom obrazovanju koje se razume kao doživotni proces.

Učesnici radionice na Samitu mladih u Podgorici mapirali su nekoliko izazova s kojima se suočavaju kao aktivisti i mladi profesionalci u civilnom društvu u

vezi s rezilijentnošću građanskog društva:

Građansko obrazovanje nije integrisano u obrazovne sisteme u državama Zapadnog Balkana i o njemu se izričito ne govori u njihovim politikama za mlade. Mladi ne znaju šta je građanski angažman i koje su mogućnosti za participaciju.

Pravni i politički okvir za mlade nije dovoljno uređena oblast u zemljama Zapadnog Balkana. Ne postoje efikasni mehanizmi za integraciju perspektiva mladih u javne politike, a postojeći pravni i politički okviri ne ohrabruju participaciju i aktivizam mladih.

U regionu ne postoji podsticajno okruženje za volontiranje. Volontiranje se ne promovise dovoljno među mladima, zbog čega i nema dovoljno informacija o mogućnostima za volontiranje u zemlji i inostranstvu. Na nepostojanje okruženja za volontiranje takođe utiču slabi institucionalni i pravni okviri, kao i okviri javnih politika u regionu.

Demokratsko nazadovanje i zatvaranje građanskog prostora zabrinjava civilno društvo. Ne samo da su prava građana i organizacija oslabljena (ili se potpuno krše), već usled sužavanja prostora sektor postaje vulnerabilniji. Pandemija je pogoršala finansijsku nestabilnost ogranizacija civilnog društva, otkrivajući prevaziđene modele poslovanja. Zbog interne razjedinjenosti unutar sektora,

civilnom društvu je teško da se zajednički organizuje u odnosu na ove trendove, ili da razgovara o slabostima sektora. Osim toga, legitimitet civilnog društva podriven je širenjem dezinformacija, a njegovi sistemi sajber bezbednosti kompromitovani se.

Kao jedan od primera za to kako unaprediti građansko obrazovanje s posebnim naglaskom na učenju o ljudskim pravima i prijavljivanju kršenja ljudskih prava, Inicijativa mladih za ljudska prava u Srbiji sprovela je 2021. godine program pod nazivom „Kako da istražujem i izveštavam o

stanju ljudskih prava?“ Ove radionice dale su učesnicima priliku da više saznaju o nameni i snazi jednog izveštaja o ljudskim pravima, o pripremama i metodama istraživanja koje se koriste u zavisnosti od načina prikupljanja informacija, kao i načinima na koji se izveštaj formira i prezentuje javnosti. Predavači na treningu bili su istaknuti stručnjaci s višegodišnjim iskustvom u civilnom društvu, koji su svoje znanje i iskustvo preneli učesnicima s idejom da budu

pripremljeni za sve situacije na koje bi mogli da naiđu ako se upuste u istraživanje i izveštavanje.

Kao rezultat rada na ovom programu, učesnici su bili osnaženi da prijave osam pojedinačnih kršenja ljudskih prava u lokalnim zajednicama u Srbiji. Ova istraživanja su kasnije predstavljena preko internet platforme defende.rs. Defende.rs je platforma koju je Inicijativa mladih za ljudska prava u Srbiji kreirala radi prikupljanja i olakšavanja pristupa dostupnim izveštajima o ljudskim pravima u Srbiji, kao i da bi zainteresovanim građanima olakšala postupak obraćanja nezavisnim institucijama za zaštitu ljudskih prava.

ODGOVORNOST I TRANSPARENTNOST

U Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, na Kosovu, u Crnoj Gori i Severnoj Makedoniji, odgovornost i transparentnost države i dalje su problemi koji brinu i pogađaju lokalno stanovništvo.

Organizacija Freedom House 2020. godine označila je Albaniju, Bosnu i Hercegovinu, Kosovo, Crnu Goru, Severnu Makedoniju i Srbiju kao „hibridne režime“, navodeći slabe institucije i postepeno pogoršanje demokratskih in-

diktatora u ovim državama.¹⁰ Hrvatska je klasifikovana kao polu-konsolidovana demokratija, a Slovenija se smatra konsolidovanom demokratijom. I Srbija i Crna Gora posebno su istaknute zbog manjka medijskih sloboda i političke odgovornosti, kao i porasta korupcije.

Tokom Samita mladih, učesnici su naglasili značaj uključivanja perspektive mladih u sve procese donošenja javnih politika. Bolje javne politike koje direktno prepoznaju buduću ulogu mladih i potrebu njihovog osnaživanja kao budućih političkih aktera i zagovarača ljudskih prava u njihovim zemljama. Mladi danas zainteresovani su da se ljudi na vlasti pozivaju na odgovornost za izgovorene reči i dela, zbog posledica koje imaju po budućnost mladih.

Osim toga, mladi zahtevaju da regionalna i domaća rukovodstva aktivno sprovode mera protiv odliva mozgova koje će motivisati veći broj mladih da se mobilišu za promene. Mnogi mladi takođe su rekli da su zainteresovani za veću podršku vodećih političkih struktura u zemlji kako bi stekli znanja i veštine koji će im omogućiti da daju doprinos profesionalnom istraživačkom novinarstvu, što je nešto što treba dalje tražiti u celom regionu danas.

Dok su kleveta i ostala dela koja se pozivaju na građansko pravo slobode govora i dalje krivična dela u Hrvatskoj, ograničavanje slobode u medijima u

10 Freedom House. [“Nations in Transit 2022: From Democratic Decline to Authoritarian Aggression”](#). 14. Pristupljeno 2. jula 2022. European Western Balkans. [“Freedom House: Western Balkan countries remain hybrid regimes, decline for Serbia and BiH”](#). 20. april, 2022.

zemlji takođe je nategnuto. Spominjanje ratnih zločina počinjenih tokom rata za nezavisnost (od 1991. do 1995)¹¹ i dalje je protivzakonito i novinari se često suočavaju sa zastrašivanjem koje podjednako dolazi od i državnih i nedržavnih aktera.¹² Stoga, iako se primenjuju zakoni koji garantuju privatno vlasništvo nad medijskim kompanijama, izražavanje u medijima još nije dostiglo evropske standarde transparentnosti. Prema tome, svakako postoje izazovi za omladinski aktivizam.

Slične tendencije prisutne su u Bosni i Hercegovini, Srbiji, na Kosovu i u Severnoj Makedoniji,¹³ gde slobodu štampe ograničavaju bilo nacionalni propisi ili praksa državnog finansiranja medija.

Prema organizaciji Transparency International, koja deluje protiv globalne korupcije, problem zarobljene države, u smislu kako uticajni pojedinci i grupe koriste korupciju da usmeravaju i modifikuju politiku, zakone i privredu jedne države radi sopstvenog bogaćenja i sopstvenih privatnih poduhvata, a da ne budu kažnjeni i krivično gonjeni, najveći je problem na Zapadnom

11 Reporters Without Borders. "Croatia". RSF. <https://rsf.org/en/country/croatia>

12 European Federation of Journalists. "Croatia: Union reports over 900 lawsuits against journalists and media". 4. april 2022. <https://europeanjournalists.org/blog/2022/04/04/croatia-union-reports-over-900-lawsuits-against-journalists-and-media/>; Konrad Adenauer Stiftung. "[Media Freedom in Croatia](#)".

13 Freedom House. "Nations in Transit 2022: From Democratic Decline to Authoritarian Aggression". 14. Pristupljeno 2. jula 2022. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2022-04/NIT_2022_final_digital.pdf.

Balkanu. Transparency International za to krivi „prekomeran“ uticaj ovih aktera na pravosuđe i samo zakonodavstvo.¹⁴

Što se tiče zakonodavstva, uticaj moćnih pojedinaca doveo je do donošenja zakona koji služe privatnom interesu, često na račun šire javnosti, a koji su usmereni na konkretna poslovna pitanja, dok na izgled deluju kao da su u opštem interesu. Doneseni zakoni mogu pomenutim moćnim pojedincima obezbediti povlašćene ugovore i industrijske monopole, kao i zaposlenje u javnim službama slabo kvalifikovanim pojedincima koji zatim dodatno potpomažu korupciju. Ovi zakoni često onemogućavaju sudove da gone i kažnjavaju konkretne slučajeve korupcije.

Kako je prethodno bilo reči, pojedinci koji učestvuju u koruptivnim radnjama često su zaštićeni imunitetom od krivičnog gonjenja.

Dok je 2021. godine Albanija zabeležila mali napredak u suzbijanju korupcije, Crna Gora, Severna Makedonija i Kosovo stagniraju, a Srbija i Bosna i Hercegovina nazaduju. Prema Indeksu percepcije korupcije (CPI) organizacije Transparency International, koji države ocenjuje na skali od 1 do 100, pri čemu 100 označava „nekorumpirani“ javni sektor, a 0 „apsolutno korumpirani“ javni sektor, države Zapadnog Balkana imaju prosečnu ocenu 39,8, što je znatno niže u odnosu na prosek u Evropskoj Uniji koji iznosi 66.

Nedovoljna sudska zaštita u okviru domaćih krivičnopravnih sistema ne ostavlja prostora za sistematsku promenu koja bi odstranila rupe u zakonu, kao i zakone koji omogućavaju bujanje korupcije. To je često najštetnije kada se krivično pravosuđe ne koristi kao sredstvo za ponovno uspostavljanje poštovanja načela vladavine prava i transparentnosti u regionu u vezi s kršenjima ljudskih prava.

Dok Krivični tribunal u Hagu služe kao sredstvo sudske zaštite, nedavni slučajevi procesne „blokade“¹⁵, naročito od strane hrvatskih vlasti, samo su dodatno otežali realizaciju posleratnih inicijativa u oblasti tranzicione pravde.

Poznato je da su međunarodni standardi i naponi da se reguliše prihod od korupcije i protivzakonitih finansijskih aktivnosti u ovom delu Evrope prisutni preko deset godina.¹⁶ Ipak, ove aktivnosti stigle su samo dotle da ostatak Evrope ponovo bude zabrinut kada je reč o državama u regionu. To se nedavno dogodilo u Srbiji. Nedavni izveštaj Saveta Evrope objavljen ovog meseca u vezi s korupcijom u centralnoj vlasti – uključujući pripadnike izvršne vlasti i

15 United Nations. “Justice Will Ultimately Prevail Where There Is the Political Will to Seek It’, President of Residual Mechanism for Criminal Tribunals Tells Security Council”. 14 jun 2022. <https://www.un.org/pre-ss/en/2022/sc14930.doc.htm>

16 “Regional Anti-Corruption and Illicit Finance Roadmap in Serbia”. United Nations Office on Drugs and Crime.

policije¹⁷ – naglašava neprestanu hitnost i strukturnu dilemu kojom se treba pozabaviti da bi se država osnažila, a mladi mobilisani.

Inicijativa mladih za ljudska prava uspela je u svojim pokušajima da izađe u susret nekim zahtevima mladih koji se najviše odnose na razgovore o odgovornosti i transparentnosti. U oktobru 2021, dvadeset petoro mladih aktivista i novinara iz Srbije pohađalo je seminar „Prakse sećanja na genocid u Srebrenici“ u Memorijalnom centru Srebrenica u Potočarima, u organizaciji Inicijative mladih za ljudska prava, Nezavisnog društva novinara Vojvodine i forumZFD-a. Učesnici su imali priliku da učestvuju na praktičnom treningu o tome kako odgovornost i transparentnost mogu biti sprovedeni korišćenjem različitih sredstava i mobilizatorskih taktika. Osim toga, 2017. Inicijativa mladih za ljudska prava objavila je izveštaj „Ratni zločinci u političkom životu“, u kome je sistematično pokazano kako država kontinuirano brani i podržava osuđene ratne zločince. Na ovaj način, Inicijativa mladih ostvarila je svoj cilj da zahteva transparentnost kroz demokratske procese, kao i da je stvori kroz sopstveno istraživanje.

Dok novinarstvo može, a i ne mora da služi kao taktika za sve mlade u regionu, neki od ključnih sastojaka u bavljenju ovom sistematskom pretnjom za

17 Serbia: Council of Europe anti-corruption body publishes report on measures to take concerning top executive functions and the police”. 5 July, 2022. <https://www.coe.int/en/web/greco/-/serbia-publication-of-5th-round-evaluation-repo-1>

Ljudska prava može uključiti, prvo, pozivanje državnih službenika na odgovornost za sve protivzakonite radnje koje mogu biti suprotne načelima vladavine prava i ljudskih prava u državnim institucijama, kao i u društvu, i, drugo, učenje kako dobro izveštavati i prenositi informacije o poricanju svih zvaničnih optužbi protiv izvršnih organa ili pripadnika policije u vezi s korupcijom i protivzakonitim radnjama.

PRISTUP INFORMACIJAMA I MEDIJSKA PISMENOST

Što se tiče medijske pismenosti i pristupu informacijama, civilno društvo u zemljama bivše Jugoslavije svedočilo je sličnim izazovima koji su se razvili nakon nasilnog raspada nekadašnje socijalističke federacije.

Ukorenjene u nasleđu ratova 1990-ih, političke ideje postale su osnovno načelo novinarstva koje nastavlja da oblikuje post-konfliktne narative i javno mnjenje u društvima u regionu.

U godinama koje su usledile, ratnohuškačka štampa i tabloidi preplavili su medijski prostor. U međuvremenu, nedostatak utvrđenog institucionalnog medijskog okvira i etičkih kodeksa omogućio je tajkunima i članovima političkih stranaka da prigrabe medijski prostor. Ne predstavljajući javni interes,

politički lideri i moguli koji su se izdigli iz pepela bivše Jugoslavije obeležili su eru strogo kontrolisanog medijskog pejzaža koji danas karakteriše sve veći informativni jaz između vladajućih elita i običnih građana.

Ovaj informativni jaz – koga karakterišu nedostajuće ili nepotpune informacije – održava okruženje u kome su otvorena vrata za manipulaciju i dezinformacije, ometa donošenje informisanih odluka i podstiče ekstremne razlike u nivoima političkog znanja unutar i između društava bivše Jugoslavije.

Kako se vodeći mediji u regionu još uvek vrte oko identitetskih politika, političkih agendi i kulturne hegemonije, izveštavanje zasnovano na činjenicama

pre je izuzetak nego pravilo. Istraživački novinari, mediji, NVO, OCD i članovi civilnog društva koji kritikuju vladajuću klasu često su meta uznemiravanja, pretnji, zastrašivanja i koriste se kao žrtveno jagnje.

Prema Svetskom indeksu medijskih sloboda (WPI) za 2022. godinu Reportera bez granica, medijske slobode ostaju veliki problem na Balkanu, a novinari se suočavaju sa visoko

polarizovanim političkim okruženjem i pretnjama kriminalnih organizacija.

Osim toga, Melita Poler i Marko Milosavljević primetili su u svom istraživanju „nedostatak uredničkog iskustva“ u medijskim javnim servisima, što se „odražava u politički pristrasnom i pro-vladinom medijskom sadržaju“. Poler i Milosavljević takođe su istakli da je „komercijalizacija programa“ u širem kontekstu tržišta rada, pretvorila informacije i pristup informacijama – što je osnovno ljudsko pravo – u prostu robu.

Kada je reč o medijskoj pismenosti, u velikom istraživanju koje je sprovedla Mreža za profesionalizaciju medija Jugoistočne Evrope (SEENPM) utvrđeno je da „u zemljama regiona ne postoje sveobuhvatni politički i institucionalni okviri za razvoj medijske i informacione pismenosti na sistematičan način i u neophodnom obimu“, već, kako SEENPM tvrdi, „medijska i informaciona pismenost ostavljeni su na marginama kao igračka za civilni sektor, entuzijaste iz javnog sektora i međunarodne organizacije.“

Prepoznatljiv po jednostranom izveštavanju, visokom nivou političke polarizacije i nedostatku slobodnih medija, sadašnji medijski pejzaž na Balkanu takođe je uticao na opšte nepoverenje javnosti u vlast i institucije, a, kako je primetio profesor Florian Biber „nisko poverenje [u državne institucije] i visoka polarizacija stvaraju plodno tlo za cvetanje teorija zavere.“ Ovaj trend (porast teorija zavere i lažnih vesti) pogoršao se od početka pandemije CO-

VID-19, dodatno ističući problem niskog stepena medijske pismenosti u regionu.

Na Samitu mladih u Podgorici, mladi iz Crne Gore, Srbije, Severne Makedonije, sa Kosova, iz Albanije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine zajedno su razgovarali i prepoznali glavne trendove u vezi s pristupom informacijama i medijskom pismenošću u regionu, Medijska polarizacija, te neetičko i pristrasno izveštavanje istaknuti su kao ključne prepreke za stvaranje generacija informisanih i medijski pismenih mladih ljudi. Vodeći mediji u regionu opisani su kao oni koji promovišu dehumanizaciju i diskriminaciju rasnih, etničkih verskih i drugih manjina, dok istovremeno nisu senzitivisani za izveštavanje koje podržava rodne identitete i LGBTIQ+ zajednicu.

Nesenzibilisano medijsko izveštavanje označeno je kao neprijateljsko i često ima negativan uticaj na emocionalno i fizičko stanje, kao i na mentalno zdravlje mladih. Nepostojanje pristupa internetu u ruralnim oblastima istaknuto je kao problem. Međutim, pristup internetu opisan je samo kao sredstvo za pristup informacijama, ali samo pristup ne vidi se kao garancija medijske pismenosti i dostupnosti tačnih informacija. Zbog ogromne rasprostranjenosti dezinformacija i lažnih vesti u vrlo brzom svetu, nedostatak nepristrasnih informacija i nesposobnost mladih da ih prepoznaju predstavlja opasnost. Učesnici takođe naglašavaju važnost borbe protiv senzacionalnima, neetič-

kog izveštavanja o nasilju i žrtvama, stvaranja negativne slike o mladima i odsustva sadržaja namenjenih mladima.

Baveći se potrebom za pristupom zasnovanim na ljudskim pravima u novinarstvu – što je jedan od „ključnih“ sastojaka za stvaranje održive promene u regionu – publikacija Inicijative mladih za ljudska prava pod nazivom „Novinari to mogu“ sadrži analizu medijskog izveštavanja u Srbiji o dijalogu Beograda i Prištine i temama od značaja za odnos između dva društva. Ova publikacija, prvobitno projekat, započeta je još 2004. godine kao odgovor na loš, neobjektivan, rasistički i suzdržan stil medijskog izveštavanja, koji je oblikovao odnose između Kosova i Srbije od raspada nekadašnje države. Osam godina kasnije nastala je publikacija, jer nije dovoljno urađeno da dođe do pozitivne promene u medijskom pristupu sporu između Kosova i Srbije.

Mimo mirovnih razgovora između Beograda i prištine, međutim, više od tri decenije od početka rata u bivšoj Jugoslaviji, medijski pejzaž u regionu i dalje izgleda kao ratna zona. S obzirom na njihovo katastrofalno stanje, za novinarstvo i medije u celom regionu od velike koristi bi bile slične inicijative koje teže istini, pravdi i pomirenju između savremenih balkanskih društava.

Ova publikacija posvećena je svim mladima u regionu koji veruju da njihove države mogu bolje i koji su spremni da dignu svoj glas. Budite promena i počnite odmah!

SUMMIT.YIHR.ORG

